

Jos Wassink, *Dagelijks leven in 'ontucht'. Prostitutie in de vestingstad 's-Hertogenbosch, 1629-1795* (Breda: Zuidelijk Historisch Contact, 2021). 312 p. ISBN 9789492576415.

DOI: 10.52024/tseg.18031

Jos Wassink heeft een goed gefundeerd en prachtig geïllustreerd boek geschreven over het 'dagelijkse leven in ontucht' in Den Bosch vanaf het midden van de zeventiende eeuw tot aan de Bataafse Republiek. Dankzij minutieus onderzoek in de gerechtelijke archieven van de schepenbank lukt het hem om de ontwikkeling van de prostitutie in een garnizoensstad gedetailleerd te schetsen. In chronologische volgorde belicht Wassink de belangrijkste culturele, economische en juridische veranderingen die de prostitutie beïnvloedden. Het boek is verdeeld in negen hoofdstukken en bevat twee nuttige bijlagen: de gegevens van de personen die in het boek zijn bestudeerd en een reproductie van de belangrijkste verordening over het huwelijk ('Echtreglement'), die sinds 1669 in Den Bosch van kracht was en werd gebruikt als instrument om mensen die in ontucht leefden te vervolgen.

De inleiding schetst de specifieke stedelijke context van Den Bosch, het geldende rechtssysteem en de relatie tussen soldaten en lokale en buitenlandse vrouwen. Ook de enigszins beschrijvende vragen die aan het onderzoek ten grondslag lagen worden hier gesteld, zoals: wie waren de vrouwen die betrokken waren bij 'hoererijs'? Waar werkten zij? Was er een toename in de vervolging? Hoofdstuk 2 tot en met 8 brengen ons tot de kern van het onderwerp, de evolutie van de sekshandel in de vestingstad tussen 1629 en 1795. Verschillende veranderingen komen naar voren: eerst de calvinisering van het stadsbestuur tussen 1629 en 1672, dat strengere regels met betrekking tot openbare orde oplegde en specifieke seksuele en zedendelicten, zoals overspel, sterk criminaliseerde. Wassink maakt echter duidelijk dat dit niet de belangrijkste zorg was van de gereformeerde gezagsdragers; de openbare orde had hun prioriteit en pas in de daaropvolgende periode (1672-1702) werd een sterkere invloed van de gereformeerde kerk voelbaar, met de invoering van nieuwe straffen voor vrouwen die schuldig waren bevonden aan 'hoererijs', zoals de draaikooi en de schandhuik.

De Republiek was gedurende de hele bestudeerde periode regelmatig betrokken bij oorlogen: dit ging gepaard met verregaande veranderingen in de behandeling van soldaten. Waren soldaten aanvankelijk ingekwartierd bij burgers, in 1744 werden ze verplaatst naar kazernes.

De legerleiding probeerde hun ook strengere gedragsregels op te leggen en oefende sterke druk uit op het gemeentebestuur om op te treden tegen mensen die wanordelijk gedrag aanmoedigden. Tegelijkertijd ziet Wassink verpaupering van de lagere klassen en de vermenging van vrouwen die sekswerk deden met bendes van ontslagen soldaten, wat leidde tot een toename van het aantal verbanningen van vrouwen die als crimineel werden beschouwd, niet per se omdat zij prostituees waren, maar omdat ze een misdaad hadden gepleegd of met de ‘verkeerde mensen’ waren geassocieerd. De relatie tussen het gemeentebestuur en de prostituees veranderde in de loop der tijd. Wassink merkt op dat aan het eind van de achttiende eeuw de bordeelhoudsters eerder als een probleem werden gezien dan de vrouwen die er werkten, terwijl het anderhalve eeuw eerder nog andersom was.

In de conclusie bespreekt de auteur de overeenkomsten en verschillen tussen Den Bosch en andere Nederlandse steden, waarbij hij opmerkt dat de leeftijd, burgerlijke staat en afkomst van de betrokken vrouwen vaak vergelijkbaar waren, met uitzondering van de buitenlandse vrouwen die, soms met soldaten, in Den Bosch aankwamen. De chronologische benadering brengt de auteur tot de conclusie dat sekswerk in de onderzochte anderhalve eeuw gewelddadiger was geworden, dat door de verpaupering het aantal vrouwen dat afhankelijk was van sekswerk was toegenomen en dat de kleine ‘hoerhuisjes’ veranderden in bordelen, waar vrouwen meer afhankelijk waren van de goede wil van de eigenaar dan in andere arbeidssituaties.

Het is prijzenswaardig dat de informatie uit deze bronnen nu beschikbaar wordt gemaakt voor het grote publiek. Een paar kwesties trokken mijn aandacht. Allereerst het gebruik van de woorden ‘hoer’ en ‘hoerij’. Zoals Wassink zelf terecht opmerkt, waren deze vrouwen meer dan alleen ‘hoeren’ (p. 20); hij koos ervoor deze termen aan te houden omdat ze regelmatig werden gebruikt door de autoriteiten. Hoewel ik zijn terughoudendheid in het gebruik van de term ‘sekswerkers’ voor de zeventiende eeuw begrijp, pleit ik sterk voor ‘sekswerk’ (en in het verlengde daarvan ‘mensen die zich bezighouden met sekswerk/mensen die sekswerk doen’) om te definiëren wat deze vrouwen deden. Kijken we naar de realiteit van arbeidspatronen voor vrouwelijke werknemers in de vroegmoderne tijd (onregelmatigheid, diversiteit, onzekerheid, leeftijdsafhankelijkheid en mobiliteit), dan lijken de kenmerken van ‘hoerij’ erg op die van textielwerk of werk als dienstbode. Dat brengt me bij mijn volgende punt: hoewel de bredere

context (Europese oorlogen en mobiliteit van soldaten) en de invloed daarvan op sekswerk in Den Bosch duidelijk worden aangetoond, zou het interessant zijn geweest om verder in dialoog te gaan met de literatuur over vrouwenarbeid, vrouwenmigratie en de positie van vrouwen in de samenleving en in het huwelijk erbij te betrekken, om deze 'hoeren' niet alleen in relatie tot mannen te kunnen plaatsen, maar ook in relatie tot andere vrouwen in de stad. Door deze vrouwen als aparte subjecten te beschouwen, lopen we het risico ze te isoleren uit de dagelijkse realiteit van werkende vrouwen in deze periode. Wassink is zich hier terdege van bewust, want hij probeert zijn verhaal te nuanceren met korte opmerkingen over werk en migratie van vrouwen, maar toch zouden deze dwarsverbanden grondiger analyse verdienen.

Dat Den Bosch een garnizoensstad was, maakt dit tot een fascinerende casestudy. Zoals Wassink zelf al aangeeft, weten we weinig over prostitutie in de Republiek, zijn boek is dus een waardevolle aanvulling.

Marion Pluskota, Universiteit Leiden

Erik Odegard, *Graaf en gouverneur. Nederlands-Brazilië onder het bewind van Johan Maurits van Nassau-Siegen, 1636-1644* (Zutphen: Walburgpers, 2022). 245 p. ISBN 9789462498822.

DOI: 10.52024/tseg.18029

Johan Maurits van Nassau-Siegen (1604-1679), de Duitse edelman die van 1637 tot 1644 gouverneur-generaal van Nederlands-Brazilië was, blijft historici fascineren. Deze goed geschreven en uitstekend gedocumenteerde monografie van Erik Odegard analyseert minder belichte aspecten van Maurits' carrière. Terecht voorbijgaand aan het veelbesproken onderwerp van Maurits als beschermheer van de kunsten en wetenschappen in Nederlands-Brazilië, richt Odegard zich op de rol van Maurits als militair bevelhebber en als koloniaal bestuurder. Daarnaast bespreekt de auteur de moeizame relatie tussen Maurits en de *Heren XIX*, de raad van bestuur van de West-Indische Compagnie (WIC), die Maurits in 1636 aanstelde als gouverneur-generaal. Odegard probeert ook ouder onderzoek te corrigeren, met name Ralph Boxer's klassieke werk *The Dutch in Brazil, 1624-1654* (1957). Terwijl Boxer Maurits afschilderde als een verlicht heerser